

УДК 340.12

Шмоткін О. В. – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Служби безпеки України, м. Київ

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЮРИДИЧНА НАУКА

На основі думок зарубіжних і вітчизняних науковців досліджено науковий дисциплінарний статус філософії права. Подано авторське визначення філософії права як юридичної науки про сутнісні закономірності виникнення, розвитку та функціонування правових явищ.

Ключові слова: філософія права, науковий дисциплінарний статус філософії права, підходи щодо визначення статусу філософії права, об'єкт філософії права, предмет філософії права, тенденції розвитку філософії права.

Попри те, що філософія права існує впродовж багатьох століть, немає загального підходу до її поняття, наукового дисциплінарного статусу, об'єкта, предмета, адже погляди різних дослідників іноді діаметрально протилежні. З огляду на невизначеність змістових рис філософії права, сповільнюється її розвиток. Зазначена наука має не лише наукове, а й практичне значення, що зумовлено глобальною кризою правової сфери суспільства, яку не можна подолати без філософії права.

Метою статті є здійснення аналізу й узагальнення поглядів науковців щодо визначення наукового і дисциплінарного статусу філософії права, її об'єкта, предмета.

Останніми роками опубліковано багато філософських праць таких науковців, як В. А. Бачинін, В. С. Бігун, М. І. Козюбра, В. М. Костицький, В. І. Кузнецов, С. І. Максимов, М. М. Ониськів, С. В. Савчук та ін. Проте питанням наукового дисциплінарного статусу філософії права, її об'єкта, предмета приділено недостатньо уваги. Окрім цього, розуміння фахівцями цих змістовних рис філософії права не завжди аргументоване, логічне й узгоджене.

Зокрема, ще І. Кант стверджував: «Оскільки з об'єктивної точки зору може існувати тільки один людський розум, то не може існувати і багато філософій. Тобто може існувати лише одна істинна філософська система» [1, с. 14]. Існує також розмаїття думок щодо поняття філософії права, її змісту, функцій, об'єкта, предмета, методів тощо. Немає навіть єдності в тому, до яких наук вона належить: до філософських або юридичних. Окрім цього, постає питання стосовно того, чи потрібно вважати її наукою взагалі, хоча більшість учених дотримується думки, що філософія права – це наука. Зокрема, Ю. Є. Пермьяков стверджує, що філософія права не є наукою [2].

Існує декілька підходів щодо наукового і дисциплінарного статусу філософії права. Найбільш повно їх дослідив М. І. Козюбра, який зазначає: «Перша і ймовірно найбільш складна проблема під час визначення місця філософії в системі суспільствознавства – це проблема її статусу. Чи є вона самостійною наукою? Якщо так, то до яких наук – філософських або юридичних – вона належить?» [3, с. 27].

Прихильники одного з підходів вважають, що філософія права – наука юридична. Цю традицію започаткував ще Г. Гуго, який одним із перших вжив термін «філософія права». Юриспруденція, на думку Г. Гуго, має складатись з трьох частин: юридичної догматики, філософії права (філософії позитивного права) та історії права [4, с. 11–12].

З-поміж вітчизняних філософів права П. Г. Редкін також вважав, що філософія права є юридичною наукою, оскільки її предмет – це право. Вона «має своїм змістом філософське або природне, раціональне, тобто те, що мислиме розумом людським, право або ідеальне право, прототип права (*jus naturale* або *jus natural*), прагнучи уявити те, що праведно і справедливо (*iustum*) або у чому є правда і справедливість (*iustitia*)» [4, с. 513].

Інший видатний вітчизняний юрист Л. І. Петражицький, визначаючи філософію права юридичною наукою, писав: «Філософію права ми трактуємо як загальне вчення про право в теоретичному, так і в політичному контексті, тобто науку, що охоплює теорію й політику права» [5, с. 5].

До юридичної науки зараховують філософію права й сучасні іноземні вчені К. Брікман, В. Кубеш, А. Фердросе та ін. [4, с. 555–556]. Прихильниками такого підходу є й чимало сучасних

українських і російських учених, а саме: С. С. Сливка, В. С. Нерсесянц, Д. А. Керімов та ін.

Прибічники іншої версії, основоположником якої є Г. В. Ф. Геґель, вважають філософію права філософською наукою. «Наука про право, – писав він, – є частиною філософії. Тому вона має розвинути з поняття ідею, що уособлює “розум” предмета» [6, с. 60]. Інший відомий західний філософ права Г. Радбрух також вважав філософію права частиною філософії [7, с. 11].

Загалом такий підхід до визначення наукового і дисциплінарного статусу філософії права характерний для філософів [8, с. 28], хоча є його прихильники й серед юристів. Зокрема, В. М. Селіванов вважає, що філософія права постає спеціальною філософською дисципліною, так само як і філософія культури, релігії, мистецтва [9, с. 7].

Однак цей суто філософський підхід, на думку М. І. Козюбри, призводить до побудови відірваних від реального життя абстрактних схем, які не надають уявлення про глибинну сутність права, інших правових явищ [2, с. 27].

Представники третього підходу вважають, що існує дві філософії права. Наприклад, М. М. Ониськів і В. А. Рижко розрізняють «філософію права», що має статус філософської дисципліни – це аналіз проблем права в контексті меж філософських концептів (онтології, метафізики, гносеології, аксіології, філософської антропології, праксеології) та «філософію права», що має статус юридичної дисципліни – це аналіз проблем права в контексті меж концептів права (правових теорій і юридичних практик). Вони вважають, що підставою для існування «двох філософій права» є розмежування їхніх методологій [10].

Прихильник четвертого підходу у визначенні наукового і дисциплінарного статусу філософії права М. В. Костицький, міркуючи про природу філософії права, зазначає, що «взаємодія філософії й права як передумова виникнення філософії права виявляється на трьох рівнях: використання філософських знань у “чистому” вигляді, адаптація (трансформація) філософського знання до вимог юриспруденції й синтез філософського і юридичного знання». Учений вважає, що філософія права «є одночасно наукою і філософською, і юридичною» [11, с. 18].

Інший прихильник зазначеного підходу П. М. Рабінович зауважує, що філософія права «постає загальним об'єктом дослідження двох самостійних наук: філософії (точніше – соціальної філософії) й загальної теорії права. У межах першої науки, філософія права виявляє такі закономірності “права”, які властиві всім без винятку явищам природи й суспільства... У межах загальнотеоретичної юридичної науки філософія права проявляє саме специфіку цих (“філософських”) закономірностей» [12, с. 23].

Представник ще одного підходу С. С. Алексєєв пише: «Філософія права – це новий, найбільш високий щабель осмислення права, у певному контексті вершина узагальнених юридичних знань... Філософія права є наукою про право в житті людей, у людському бутті» [13, с. 394].

Найпоширенішим є шостий підхід, що впливає з міждисциплінарного статусу філософії права, одним із видатних представників якого є М. І. Козюбра. Він вважає, що існує декілька різновидів цього підходу. По-перше, філософію права можна визначати як галузь наукових знань, що існує поза філософією й правознавством, є принципово новим напрямом суспільствознавства. По-друге, вона поділяється на дві науки – «філософську філософію права» і «юридичну філософію права». По-третє, науковець зауважує, що філософію права можна трактувати як єдину науку, хоча вона є подвійною за своєю природою, що походить одночасно з двох джерел – філософії та юриспруденції [2, с. 30].

Один із представників шостого підходу у визначенні наукового і дисциплінарного статусу філософії права С. Л. Максимов стверджує, що за своїм статусом філософія права – це комплексна дисципліна, яка перебуває на стику філософії та правознавства. Причому визначення проблематики філософії права може здійснюватися за двома протилежними напрямками: від філософії до права; від вирішення практичних завдань через правознавство, що здійснює наукове пізнання права, до його філософського осмислення. Так, С. Л. Максимов наголошує, що філософія права – єдина дослідницька й навчальна дисципліна, хоча й походить із двох різних джерел, а саме: загальнофілософських розробок і досвіду вирішення практичних проблем права [14, с. 33–34].

Інший представник міждисциплінарного підходу В. В. Шишко стверджує, що філософія права є самостійною науковою дисципліною, яка має власний предмет дослідження. З огляду на специфіку предмета дослідження, вона охоплює «суміжну сферу між філософією і юриспруденцією, використовуючи методологію першої під час дослідження останньої» [15, с. 46].

Так, В. І. Кузнецов також визначає філософію права як «своєрідний суміжний простір між філософією й правом» [16, с. 9].

Зокрема, В. С. Бігун вважає, що філософія права – це особлива сфера міждисциплінарного наукового знання філософських і юридичних наук, їх «загальна територія» [17, с. 127].

Представник сьомого напрямку щодо трактування наукового і дисциплінарного статусу філософії права В. А. Бачинін вважає, що філософія права – це «...міждисциплінарна галузь знання, яка поєднує пізнавальні зусилля філософії, юриспруденції, соціології, психології й інших соціогуманітарних дисциплін у дослідженні сутності правових реалій, аналізуванні причиново-наслідкових зв'язків, якими вони з'єднані з онтологічно-метафізичними першоосновами буття» [18].

Однак Г. Кельзен відзначав, що впродовж XIX–XX ст. «...юриспруденція зовсім некритично “розширилася” за рахунок психології й соціології, етики та політичної теорії. Таке розширення можна пояснити тим, що ці науки мають справу з предметами, які тісно пов'язані з правом. І якщо “чисте” вчення про право прагне відмежувати пізнання права від суміжних дисциплін, то зовсім не тому, що воно не помічає або навіть заперечує цей зв'язок, але тому, що воно хоче уникнути методологічного синкретизму, який “затемнює” сутність правознавства й стирає межі, зумовлені природою його предмета» [19, с. 704].

Представник восьмого напрямку І. П. Малінова виокремлює філософію права в широкому контексті. «Це галузь довільної, безсистемної філософської інтерпретації проблем права, яка іноді може приймати характер догматичної абсолютизації якоїсь однієї філософської течії». Дослідниця також виділяє класичну філософію права, створену І. Кантом, І. Фіхте, Г. В. Ф. Геґелем. «Це побудована на рефлексивно-метафізичних підставах цілісна система принципів правового мислення, праворозуміння й розвитку правової культури». Окрім цього, І. П. Малінова виокремлює філософію права як наукову дисципліну [20, с. 13]

і дає таке визначення її предмета: це – логіка розвитку права, що розгортається в правовому мисленні як метод, сутнісною основою якого є відображення людського змісту в предметних формах права [20].

Викладене вище дає змогу дійти певних висновків щодо наукового і дисциплінарного статусу філософії права.

По-перше, існує точка зору, що філософія права – це не наука, хоча більшість дослідників дотримується протилежної думки.

По-друге, одні науковці вважають, що філософія права є юридичною наукою (К. Брікман, Г. Гуго, Д. А. Керімов, В. Кубеш, М. К. Михайловський, В. С. Нерсесянц, Л. І. Петражицький, А. Фердросе, Б. М. Чічерін, Г. Ф. Шершеневич), а інші зараховують її до філософських наук (Г. В. Ф. Геґель, Г. Радбрух, В. М. Селіванов, Б. Ф. Чміль та ін.).

По-третє, існує думка, що є дві філософії права, а саме: «філософська філософія права» і «юридична філософія права» (М. Н. Ониськів, В. А. Рижко, С. В. Савчук та ін.).

По-четверте, деякі дослідники вважають, що філософія права є одночасно і філософською, і юридичною наукою (Р. Алексі, М. В. Костицький, П. М. Рабінович та ін.).

По-п'яте, існує думка, що філософія права може виступати як споконвіку філософська дисципліна і як інтегрована філософсько-правова дисципліна (С. С. Алексеев).

По-шосте, найпоширенішим є судження про міждисциплінарність, комплексність статусу філософії права, коли її трактують як єдину, хоча й подвійну за своєю природою, науку, що походить одночасно із двох джерел – філософії і юриспруденції (В. С. Бігун, Н. Б. Зазаєва, М. І. Козюбра, С. І. Максимов, В. В. Шишко та ін.).

По-сьоме, деякі науковці вважають, що філософія права – це міждисциплінарна галузь знань, яка поєднує пізнавальні можливості філософії, юриспруденції, соціології, психології й інших соціогуманітарних дисциплін (В. А. Бачинін).

По-восьме, іноді філософію права визначають як довільну безсистемну філософську інтерпретацію проблем права (І. П. Малінова).

Попри розмаїття точок зору щодо наукового і дисциплінарного статусу філософії права, В. Нерсесянц стверджував, що «...центр ваги у філософсько-правових дослідженнях ХХ ст. переміститься у сферу юридичної науки, де філософію права

визнають самостійною юридичною наукою». Він вважав, що головні концепції філософії права в ХХ ст. розробляли представники юридичної науки, і ця тенденція помітно посилилася у другій половині ХХ століття [4, с. 554].

Варто зазначити, що спочатку філософію права під впливом Г. В. Ф. Гегеля зараховували більше до філософської науки, ніж до юридичної. Це пов'язано з характером самої філософії. Вона виникла як наука, що поєднує всю сукупність знань людини про навколишню дійсність. У процесі нагромадження знань відбувається процес їх спеціалізації й формування нових наук, від'єднання їх від філософії, що належить і до юриспруденції. Водночас через недостатність знань у певній сфері нефілософської науки філософія намагалася їх замінити загальними категоріями й законами, що відбулося й з філософією права в період її виникнення. Однак у процесі зростання й поглиблення знань про об'єкт і предмет філософії права зникає підстава для наповнення їх надмірно широкими загальнофілософськими категоріями, які в контексті нових спеціалізованих знань втрачають наукову й практичну цінність.

На нашу думку, об'єктом філософії права є закономірності правової сфери життя суспільства. Об'єкт має властиві йому характеристики форми і змісту.

З точки зору форми (об'єму), об'єктом філософії права є правова сфера життя суспільства, до якої належать: правова система; явища, що зумовлюють правову систему; явища, які пов'язані з правовою системою.

1. Правова система (право, правотворчість, правореалізація, організація правових установ, правопорядок, правосвідомість) – це власне правові явища.

2. Явища, що зумовлюють правову систему, – це реалії дійсності, які жорстко, імперативно визначають виникнення, розвиток, функціонування правової системи. Вони пов'язані вертикальними відношеннями.

3. Явища, які пов'язані з правовою системою, – це явища природного, економічного, соціального порядків, що жорстко не детермінують правову систему. Вони пов'язані горизонтальними відношеннями, можуть позитивно чи негативно впливати на правову систему.

З точки зору змісту, об'єктом філософії права є закономірності правової системи, явищ, що зумовлені нею,

пов'язані з нею. Причому, зазначені види закономірностей існують не незалежно один від одного, а як певна система. Попри видові відмінності, закономірність правової сфери – це її об'єктивні, необхідні, стійкі, повторювані, зумовлені, системні (інтеграційні) якості, які надають їй якісної визначеності.

Закономірності правової сфери мають певну ієрархічну будову. Їх ядром є закономірності правової системи. Другий рівень становлять закономірності явищ, які зумовлюють правову систему. До третього рівня належать закономірності, пов'язані з правовою системою. Зазначені рівні закономірностей співвідносяться як окреме, часткове та загальне.

Таким чином, об'єкт філософії права об'ємний, динамічний, різноплановий і багатомірний. Власне цим характеризується і її предмет, яким є сутнісні закономірності виникнення, розвитку, функціонування правових явищ. Сутнісні закономірності правового явища – це його субстанціональні, невід'ємні, головні, первинні, відмінні, природні якості.

Об'єкт і предмет філософії права, з одного боку, постійно розширюються, а з іншого – поглиблюються. Це зумовлено тим, що: по-перше, все більше явищ дійсності потрапляє в сферу людських потреб, які регулює право; по-друге, у зв'язку з цим виникає все більше проблем, для рішення яких необхідними є знання сутнісних закономірностей правових явищ.

Отже, об'єктом і предметом філософії права є правові й пов'язані з ними явища, тобто одна зі спеціалізованих сфер соціального життя. Загальна філософія як наука про загальні сутнісні закономірності не може глибоко всебічно пізнати цей спеціалізований об'єкт. У неї немає можливостей за допомогою своїх загальних методів сформулювати знання щодо конкретного об'єкта, не говорячи вже про спеціалізовані знання предмета дослідження в цьому об'єкті. Свідченням цього постає те, що загальна філософія не сформувала у філософії права жодного поняття чи закономірності. Це може зробити лише спеціалізована, тобто юридична наука, зокрема філософія права, яка має відповідний спеціалізований інструментарій дослідження сутнісних закономірностей правових явищ. Філософи за допомогою своєї методології можуть досліджувати право тільки ззовні, описово, що є початковим етапом цього дослідження. Юристи володіють методологією вивчення права зсередини, аналітично, що є наступним, більш розвинутим

етапом дослідження. Однак для цього використовують інструментарій, який розробляє філософія – це так звані загальнофілософські методи для всіх гуманітарних наук. Окрім них, будь-яка наука, у тому числі філософія права, має також засновані на загальнофілософських спеціальні й конкретні методи, без використання яких вона не може пізнати власний предмет, адже в загальнофілософських методах немає інструментарію для його пізнання.

У філософії права філософії не більше ніж в іншій гуманітарній науці. Вживання в назві філософії права терміна «філософія» означає лише те, що за аналогією із загальною філософією, яка встановлює загальні сутнісні закономірності соціального буття, філософія права встановлює ці закономірності лише для однієї, спеціальної сфери, тобто права. Ці спеціальні сутнісні закономірності є предметом філософії права, де закінчується сфера впливу загальної філософії права.

Таким чином, філософія права, що почала формуватися за допомогою загальної філософії, нині є юридичною наукою. Необхідність її існування зумовлена потребами у визначенні сутнісних засад правової сфери.

Вважаємо, що за аналогією із загальною філософією, яка вивчає загальні сутнісні закономірності навколишньої дійсності, філософія права має вивчати сутнісні закономірності правової дійсності.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що філософія права – це фундаментальна юридична наука про сутнісні закономірності виникнення, розвитку та функціонування правових явищ.

Із цього визначення випливають такі риси філософії права:

1) філософія права – це юридична наука, тому що її об'єктом є право, тобто юридичне явище, а предметом – сутнісні закономірності права, що також є юридичним явищем;

2) філософія права вивчає закономірності правових явищ, тобто стійкі повторювані зв'язки, відносини, тенденції їхнього існування;

3) філософія права вивчає сутнісні закономірності правових явищ, тобто їх найбільш глибинні якості, властивості права, без яких вони не можуть існувати;

4) філософія права вивчає виникнення, розвиток і функціонування сутнісних закономірностей правових явищ;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Немецкая классическая философия / И. Кант, Г. В. Ф. Гегель, Ф. В. И. Шеллинг. – М. : ЭКСМО-Пресс ; Харьков : Фолио, 2000. – Т. 1. – 784 с.
2. Пермяков Ю. Е. Лекции по философии права: учеб. пособие / Ю. Е. Пермяков. – Самара : Самар. ун-т, 1995. – 120 с.
3. Козюбра М. І. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права) [Електронний ресурс] / М. І. Козюбра // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – 32 с. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8488>. – Назва з екрана.
4. Нерсисянц В. С. Философия права : учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. – М. : Норма-Инфра, 1999. – 625 с.
5. Петражицкий Л. И. Очерки философии права / Л. И. Петражицкий. – СПб., 1900. – 138 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
7. Радбрух Г. Философия права / Г. Радбрух. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 240 с.
8. Філософія права : навч. посіб. / за ред. В. М. Костицького і Б. Ф. Чміля. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
9. Селіванов В. М. Право у дзеркалі філософії [Електронний ресурс] / В. М. Селіванов // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 67–71. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8497>. – Назва з екрана.
10. Ониськів М. Як можливі «дві» філософії права? [Електронний ресурс] / М. Ониськів, А. Рижко // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 48–51. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8493>. – Назва з екрана.
11. Костицький М. В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна [Електронний ресурс] / М. В. Костицький // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 17–21. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8487>. – Назва з екрана.
12. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології [Електронний ресурс] / П. М. Рабінович // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 22–26. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8496>. – Назва з екрана.
13. Алексеев С. С. Право / С. С. Алексеев. – М., 1999. – 484 с.
14. Максимов С. І. Філософія права як сфера співпраці юристів і філософів [Електронний ресурс] / С. І. Максимов // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 33–36. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9660/03-Maksymov.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана.
15. Шишко В. В. Філософія права в системі юридичних наук [Електронний ресурс] / В. В. Шишко // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 44–47. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8492/10-Shyshko.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана.
16. Кузнецов В. І. Філософія права, історія та сучасність : навч. посіб. / В. І. Кузнецов. – Київ : Стилюс ; Фоліант, 2003. – 382 с.
17. Бігун В. С. Людина в праві. Правове людино-розуміння як філософсько-правова проблема / В. С. Бігун // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 126–128.
18. Бачинин В. А. Философия права : конспект лекций / В. А. Бачинин. – Харьков : Консум, 2002. – 368 с.

19. Антология мировой правовой мысли : в 5 т. – М. : Мысль, 1999. – Т. 3. – 830 с.

20. Малинова И. П. Философия права (рефлексивная традиция) : автореф. дис. ... д-ра филос. наук / И. П. Малинова. – Екатеринбург : Ин-т филос. и права, 1997. – Уральск. одел. РАН. – 46 с.

REFERENCES

1. Kant, I., Gegel, G.V.F, & Shelling, F.V.I. (2000). *Nemeckaia klassicheskaia filosofia [German classical philosophy]*. (Vols. 1). Moscow: EKSMO-Press; Harkov: Folio [in Riussian].
2. Permiakov, Yu.E. (1995). *Lekcii po filosofii prava [Lectures on the philosophy of law]*. Samara: Samar. un-t [in Riussian].
3. Koziubra, M.I. (2003). Mistse filosofii prava v systemi suspilstvoznavstva (do pytannia pro dystsyplinarnyi status filosofii prava) [Place of the philosophy of law in the system of social science (to the question of the disciplinary status of the philosophy of law)]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8488> [in Ukrainian].
4. Nersesianc, V.S. (1999). *Filosofia prava [Philosophy of Law]*. Moscow: Norma-Infra [in Riussian].
5. Petrajickii, L.I. (1900). *Oчерki filosofii prava [Essays on the Philosophy of Law]*. SPb. [in Riussian].
6. Gegel, G.V.F. (1990). *Filosofia prava [Philosophy of Law]*. Moscow: Mysl [in Riussian].
7. Radbruh, G. (2004). *Filosofia prava [Philosophy of Law]*. Mosocow: Mejdunar. otnosheniia [in Riussian].
8. Kostytskyi, V.M., & Chmil, B.F. (Ed.). (2000). *Filosofia prava [Philosophy of Law]*. Kyivb: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
9. Selivanov, V.M. (2003). Pravo u dzerkali filosofii [Right in the mirror of philosophy]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law, 1, 67-71*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8497> [in Ukrainian].
10. Onyskiv, M., & Ryzhko, A. (2003). Yak mozhlyvi dvi filosofii prava? [How are the two philosophies of law possible?]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law, 1, 48-51*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8493> [in Ukrainian].
11. Kostytskyi, M.V. (2003). Filosofia prava yak nauka i navchalna dystsyplina [Philosophy of law as a science and discipline]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law, 1, 17-21*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8487> [in Ukrainian].
12. Rabinovych, P.M. (2003). Nauka filosofii prava: do kharakterystyky predmeta i metodolohii [The science of the philosophy of law: to the characterization of the subject and methodology]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law, 1, 22-26*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8496> [in Ukrainian].
13. Alekseev, S.S. (1999). *Pravo [Law]*. Moscow [in Riussian].
14. Maksymov, S.L. (2003). Filosofia prava yak sfera spivpratsi yurystiv i filosofiv [Philosophy of law as a sphere of cooperation of lawyers and philosophers]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law, 1, 33-36*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9660/03-Maksymov.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

15. Shyshko, V.V. (2003). Filosofii prava v systemi yurydychnykh nauk [Philosophy of law in the legal sciences]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law*, 1, 44-47. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8492/10-Shyshko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

16. Kuznetsov, V.I. (2003). *Filosofii prava, istoriia ta suchasnist [Philosophy of law, history and modernity]*. Kyiv: Stylos; Foliant [in Ukrainian].

17. Bihun, V.S. (2003). Liudyna v pravi. Pravove liudyno-rozuminnia yak filosofsko-pravova problema [The man is right. Legal human-understanding as a philosophical and legal problem]. *Problemy filosofii prava, Problems of the philosophy of law*, 1, 126-128 [in Ukrainian].

18. Bachinin, V.A. (2002). *Filosofii prava [Philosophy of Law]*. Harkov: Konsum [in Riussian].

19. *Antologii mirovoi pravovoi mysli [Anthology of the world legal thought]*. (Vols. 1-5). Moscow: Mysl [in Riussian].

20. Malinova, P.I. (1997). *Filosofii prava (reflektivnaia tradiciia) [Philosophy of Law (reflective tradition)]*. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ekaterinburg: In-t filos. i prava [in Riussian].

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2017

Shmotkin O. – *Ph.D in Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Philosophy of Law as a Fundamental Science of Law

In the article, based on the opinions of foreign and domestic scientists, the scientific disciplinary status of the philosophy of law has been studied. There are eight directions for understanding this status. The author's view of him is described, according to which the philosophy of law is a fundamental legal science. The author's definition of the philosophy of law as a legal science on the essential laws of the emergence, development and functioning of legal phenomena is presented.

The current state of the philosophy of law allows us to state that the process of formation of the general philosophy of law is intensively taking place and a special philosophy of law (philosophy of crime, philosophy of law-making, etc.) begins to develop. The logic of the development of knowledge, built on the principle of «from general to concrete», is also characteristic of the philosophy of law. We can distinguish the following stages: the philosophy of law as a

philosophical science, the philosophy of law as a philosophical and legal science, the philosophy of law as a legal science, the philosophy of individual legal phenomena. The author proposed his own definition of the object of the philosophy of law, to which he refers the laws of life of the legal sphere of society, which includes: the legal system, the phenomena that determine the legal system, the phenomena are connected with the legal system. The subject of the philosophy of law, he considers the essential laws of the emergence, development, functioning of legal phenomena. The forecast of tendencies of development of philosophy of the right is stated.

Keywords: philosophy of law, scientific disciplinary status of the philosophy of law, approaches to the definition of the status of the philosophy of law, the object of the philosophy of law, the subject of the philosophy of law, the development trend of the philosophy of law.